

Lilijana Burcar
Ljubljana

POSTMODERNISTIČNI UBESEDOVALNI POSTOPKI V OTROŠKI KNJIŽEVNOSTI

Razpiranje tradicionalnih spon deklliškega spolnega sebstva

1.0 Postmodernizem v otroški literaturi: da ali ne?

V zagovoru postmodernizma v otroški literaturi pričujoči prispevek izhaja iz razumevanja, da otroška literatura ne sodeluje le pri oblikovanju imaginarnega občutja otroštva¹, marveč si prilašča tudi enoznačno, ozko zaprto pozicijo, iz katere naslavlja in privablja oblikovanje spolno določene identitete. Naslanja se na ubesedovalne postopke realistične pripovedi², prepletene s humanistično filozofskimi

¹ Otroška literatura – kot oblika imaginarnega obvladovanja otroštva – služi vsajanju miselnih in čustvenih doživljanj, skozi katere se poraja sistem vednosti o otroku, ki preraste v splošno sprejeto sito gledanja, preko katerega se odraslo pojmovanje in dojemanje otroka filtrira v zavesti dejanskega otroškega subjekta. To ne poteka le s pomočjo prikazovanja otroških likov, marveč tudi s pripovednimi postopki umeščanja bralca v privzemanje gledišča in drže do upovedane besedilne in zunajbesedilne stvarnosti. Pri poustvarjanju občutja in doživljanja otroštva stopa v ospredje sicer v drugačnih situacijah že dobro raziskani pojav pripisovanja in projiciranja odstopajoče drugačnosti tako postavljenemu Drugemu ter s tem procesom povezana nezmožnost zajemanja in podajanja pravega videnja drugega, na kar je najbolj odmevno opozoril Said v razpravi o orientalizmu (1996: 34). Če vodilno nit te razprave prenesemo in priredimo gledanju otroštva, lahko rečemo, da dejanskemu otroku tako ni dopuščeno govoriti o sebi, da nikoli sam ne zastopa svojih čustev, temveč jih v procesu asimilacije in prilagajanja prikroji besedilnemu svetu otroštva, skozi katerega opazuje in osmišlja svojo bit. Prevedena v besedilo postaneta položaj in drža odraslega v razmerju do otroka pripovedni ton, v katerem govori, vrsta strukture, ki jo gradi, vrste podob, tem, motivov, ki krožijo v besedilu – vse skupaj pa se sešteje v izbran način naslavljanja bralca, posredovanja vsebin otroštva in končno tega, kako ga predstavlja, kako govori v njegovem imenu. V končni fazi je otrok odtujeno bitje, nekaj drugega, kot je sam v razmerju do sebe, saj ga odkrije in oblikuje svet odraslih.

² Za fantazijsko pripoved se zdi, da se z osrediščanjem na domišljijško, iracionalno ureditev bivanjske drugačnosti izmika pripovednim zakonitostim realistične pripovedi. Vendar gre le za navidezno osvobajanje fantazijske pripovedne ravnine od realistične, saj fantazijsko stvarnost vedno uravnava vzporedno prikazana realni čas in kraj dogajanja, iz katerih osebe vstopajo v domišljijški svet in se ob koncu pripovedi vanj zopet vrnejo. Postavitev v varno zavetje realističnega zornega kota pripovednim osebam omogoča, da kot ponovno sestavljene, v zaokroženo celoto povrnjene osebnosti retrospektivno motrijo in ocenjujejo minulo fantazijsko dogajanje, in sicer tako, da ga ovržejo in s tem izničijo njegovo prepričljivost/učinkovitost ('To so bile zares prečudne sanje.' Alice v Carroll 1994: 93), ali smiselno pregnetejo. To pomeni, da ga sklenejo v začetni in končni krogotok realističnega pripovednega tona, in sicer

podtoni enovite, zaokrožene osebnosti, za katero predpostavlja, da vstopa v proces socializacije z že jasno razvidno, edinstveno zasnovno sestva (npr. biološko in družbeno opredeljenega spola), katerega je potrebno le še usmeriti in poglobiti v samozaznavnih predstavah³. V to stilizacijo osebnosti, in s tem povezanim krčenjem osebnostnega polja, so neposredno vpleteni postopki realističnega upovedovanja, ki za sabo brišejo sled načina izbora in povezovanja prikazanih podatkov v enoznačno urejeno, smiselno celoto. Ker je zaželena podoba sveta v tradicionalni otroški literaturi posredovana izključno skozi optiko gledanja vsevednega pripovedovalca ali prvoosebne ali tretjeosebne pripovedne osebe, za katero se skriva drža avktorialnega pripovedovalca, je nujno osredotočena na pogledih in večinoma vnanjem načinu dojemanja stvarnosti enega samega žariščnega lika. To seveda ne omogoča posredovanja in zaznavanja vzporednih, drugačnih stališč, ki bi jih prinesla prav raznolikost pripovednih, med seboj izpodbijajočih se, gledišč⁴. S poglobljanjem vtisa, da gre za mimetično preslikavo zunajbesedilnega, v eni sami obliki dosegljivega in očesu vedno enako razodevajočega se sveta, tovrsten ubesedovalni prijem odpravlja bralčevo ozaveščenost o tem, da se navidezno nevprašljiv skupek besedilno posredovanih samozaznav (kot je spolna identiteta) pravzaprav pretaka skozi potujitveno mrežo jezika, preko katere posameznik šele vstopa v simbolni red.

Navidezno samoumevnost in stanovitnost simbolnega sveta načenjajo postmodernistično označeni pripovedni postopki metafikcije, medbesedilnosti in žanrske prepletenosti. Ti temeljijo na podajanju izkustvene razdrobljenosti s pomočjo polifokalizacije, razklenjanja kronološko linearne dogajalne premice v prekrivajoče ali prelivajoče se cikle, in s pomočjo nejasnih ali mnogoterih zaključkov, ki dopuščā-

s postopnim pretapljanjem domišljjskega ogrodja v ustaljeno obliko neproblematičnega realističnega dojemanja stvarnosti. V obeh primerih stopa v ospredje realistična pripovedna ravnina s spremljajočimi ubesedovalnimi postopki, ki se po stopnji verodostojnosti, in s tem pomembnosti, dviga nad fantazijski del. Realističnemu zornemu kotu, kot uravnalovki opazovanja ene in druge stvarnosti, je tako nadeta prvostopenjska veljavnost. Razliko med fantazijsko in realistično pripovedjo je pod drobnogled postavil tudi Stephens (1992: 248) in jo v podobnem duhu opredelil kot razliko med metaforičnim in metoničnim načinom podajanja ideološko enako podčrtanih pogledov na stvarnost. Podobno Simoniti oba žanra, fantazijski in realistični, pojmuje kot mimetična, kjer 'razmejevalni kriterij ni toliko posnemanje ali odslkavanje resničnosti, kakor bistveno vzpostavljanje razmerja do nje' (1997: 87).

³ To dosledno uveljavlja tudi v primeru, ko obravnava notranje razrvani, čustveno in duševno razklani mladostniški lik, katerega vzpodbuja k iskanju moralno-čustvene opore z izpostavljanjem tistega skupka privzetih osebnostnih lastnosti, na katerih ob slonelo njegovo varno vračanje nazaj v enovito, prepoznavno in zato družbeno priznano osebnost z izbrušenim občutkom zavedanja spolne pripadnosti ter, posledično, lastnega prostora in svojega poslanstva.

⁴ Tudi takrat, ko otroška realistična pripoved izjemoma v pretres ponuja dvojico izmenjujočih se prvoosebni homodiegetičnih pripovednih gledišč, ohranja eno samo ideološko držo. Teh dveh gledišč namreč nikoli ne označuje vpetost v povsem ločeni, nasprotujoči si ideološki ravnini, marveč utirjenost v razpon enega in istega ideološkega loka, ki ga orišeta z vstopom v medsebojni dialog pogajanj za prevlado nad posedovanjem in posredovanjem navidezno močno različnih bivanjskih odgovorov, vendar se le-ti med seboj razlikujejo le v malenkostnih otenkih. Bitka za prevlado enega gledišča nad drugim tako poteka kvečjemu med različnimi strujami istega ideološkega okvira. V nasprotju s takšnim uravnavanjem zornih kotov je bralec v sistemu polifokalizacije razpet med mnogoterimi, samim sebi prepuščenimi, vzporedno potekajočimi ali izpodbijajoče veljavnimi pogledi na dogodke, osebe in drže do upovedanega, za katere velja, da ne vstopajo v hierarhični sistem medsebojno navezljive razslojenosti enega in istega ideološkega polja.

jo raznoliko zaobjemanje končnega pomena in s tem retrospektivno osmišljanje vrzeli besedila v različna obzorja med seboj enakovrednih, a različnih, vzporedno obstoječih pričakovanj. Tako ti metafizijski, medbesedilni in žanrsko prepleteni upovedovalni postopki nakazujejo fluidno drsenje ideološko osmišljenih samoznav od poprej trdno zasidrane, ozko opredeljene identitete posameznika k prelivajočim se plastem subjektivnosti. Razumevanje identitete postane igra med seboj prepletajočih, tudi izključujočih se, vsakokrat na nove načine sestavljivih delcev, ki poudarjajo, da je identiteta samo zgodba, daleč od tega, da bi izvorno obstajala 'znotraj nas' ali da bi bila enotna, fiksna in koherentna.

Po takšnem razumevanju in razmišljanju o identiteti prav tako ne posega niti tradicionalna kritika otroške literature, ki se, v svoji zavezanosti klasičnim pripovednim stilom, vse prerada zadovolji zgolj z razčlemba vsebine pripovedovanega in s preprostim poenotenjem gledišča osrednje pripovedne osebe s procesom poistovetenja mladega bralca. Tako se v širokem loku izogne ali pa popolnoma zanemari tiste pripovedne postopke, ki mladega bralca umeščajo v privzemanje gledišča in drže do upovedane besedilne in zunajbesedilne stvarnosti. Le-ta v svoji zasnovi seveda nosi sledi ideološkega načina osmišljanja bivanjskih možnosti, med drugim tudi osmišljanja in uravnavanja pripisanih značilnosti spolne identitete. Za krčevitim priseganjem, da je otrokom namesto zabrisanih meja, negotovosti in nedovršenosti potrebno ponuditi jasno oporo pri razporejanju raznolikih vsebin doživljanja v utrjeno izkustveno predstavo o realnosti, kot tudi očitkom, da so metafizika in podobni postmodernistični pripovedni stili za otroke pretežki, saj zahtevajo določeno mero nakopičene medbesedilne izurjenosti in razlagalne sposobnosti⁵, se skriva strah pred postmodernistično zahtevo po konceptualno drugačni zasnovi otroškega bralnega subjekta. Ta bi s prebiranjem metafizijskih in med-

⁵ Temu sodobna otroška kritika uspešno nasprotuje in odgovarja, da metafizika z aktivnim zapredanjem bralca v drobovje leposlovne ustrojenosti krepi senzibilnost bralčeve zavesti pri prepoznavanju načinov umeščanja in vpetosti v kulturne in literarne kode. Istočasno pa zavoljo lastne naravnosti k poigravanju z jezikovnimi in pripovednimi konvencijami metafizika prispeva k bralčevemu spoznavnemu razvoju nasploh (McCallum v Burcar (1999: 28). Kako neenotno in dejansko arbitrarno je zastavljen otroški subjekt kot bralec in kot predmet proučevanja (pripisanih elementov) spoznavnega razvoja dokazuje že drobci raziskave Petersona in McCabejeve, v kateri denimo spodnašata Piagetovo trditev, da je najmlajšim in nekoliko starejšim mladim bralcem skupno pomanjkljivo razumevanje kavzalnosti. Medtem ko Piagetov uvid temelji na oceni pomanjkljivega obvladovanja vzročnih veznikov med mladimi bralci, pa Peterson in McCabe izpostavljata varljivost raziskovalnih metod, ki sposobnost otroškega bralca merijo na osnovi vidnega vnašanja jezikovnih sredstev izražanja kavzalnosti v njegove lastne pripovedi ali povratne obnove izhodiščnih zgodb odraslega izpraševalca. Tako značilno navajata (Toolan 1997: 198):

Eksperimentalne raziskave, katerih cilj preučevanja je otrokovo razumevanje vzročnosti, ne da bi se pri tem ozirale na specifičnost jezikovnih sredstev, s katerimi otrok to kavzalnost izraža, kažejo, da se med otroki razumevanje vzročnosti vzpostavi že pri starosti 1.6 leta. Tiste eksperimentalne raziskave, ki pa dajejo poudarek izključno le otrokovi pravilni rabi jezika, in še zlasti njegovi sposobnosti vnašanja pravih vzročnih odvisnikov, dopuščajo možnost, da se razumevanje vzročnosti pojavi šele pri starosti 7-ih let in več.

Temu na podlagi zbranih rezultatov, ki kažejo na implicitno prisotnost vzročnih sosledij in medsebojnih besedilnih navezav celo med najmlajšimi, predšolskimi otroki dodajata:

Ne glede na zelo pogosto citirano prepričanje, da otroci niso sposobni pravilne rabe vzročnih odvisnikov, je povsem neutemeljeno sklepanje, da gre pri njih za zelo majhno ali povsem neobstoječo mero razumevanja in vnašanja vzročne poveztivosti med dogodki... strukture upovedovanja dogodkov med otroki vseh starosti jasno kažejo na njihovo vzročno poveztivost, čeprav

besedilnih tekstov ter žanrskih prepletenk v svoji razlagalni sposobnosti odraslega teoretično dohitel in s tem razblinil mit o popolni, sicer kategorično vzpostavljeni ter s tem hkrati že omejujoči drugačnosti otroka od odraslega. Ubesevalni postopki metafikcije, medbesedilnosti in žanrske prepletanke ostajajo – kot poligon preizkušanja veljavnosti družbeno nadetih osebnih in spolnih identitet – potisnjeni na obrobje otroške literature, ker se kategorični opredelitvi otroka očitno še ni uspelo izmuzniti in razgraditi v spekter mnogoterih in soodnosno prelivajočih se identitetskih nizov⁶.

je sicer res, da ta postaja vse bolj razvidna z naraščanjem starosti otroškega pripovedovalca. Kopičenje vzročnih odvisnikov pa postaja vedno bolj vidno predvsem v epizodah, usmerjenih k vzpostavljanju in razkrievanju cilja.

Moramo torej razlikovati med otrokovo sposobnostjo razumevanja in vsrkavanja podatkov iz pripovedovanja in branja drugih, kot tudi kasnejšega samostojnega prebiranja besedil na eni strani ter sposobnosti vnašanja tovrstnih tvorbenih elementov v oblikovanje lastne pripovedi (o slednjem več v opombi 7).

Omeniti velja še, da je Piagetov kognitivni model po vsaj petih desetletjih uradne veljavnosti in njegove vsesplošne razraščenosti v umevanju otroka, še zlasti na področju bralne recepcije in sposobnosti pripovednega udejstvovanja otroka, v svoji razlagalni drži do otroka še posebej zavajajoč in pomanjkljiv, ker prisega le na njegovo biološkost, ne upošteva pa tudi njegove raznolike izpostavljenosti kulturnim impulzom in širšim kulturnim kontekstom, iz katerih izhaja priučen način razbiranja podatkov in s tem povezana oblika bralne sposobnosti kot tudi način upovedovanja lastne izkušnje. Že kratek pregled ameriških psiholingvističnih, sociolingvističnih in družbeno psiholoških študij na temo ugotavljanja pripovednih tehnik in sposobnosti upovedovanja izkustvenih doživetij med otroki enake starosti in preverjenih mentalnih sposobnosti, a drugačne specifičnosti njihovega kulturnega ozadja, kaže, kako visoko stopnjo pomembnosti v podumevanju otrokovega razvoja zavzema v šolskem razredu največkrat spregledana komponenta kulturne pogojenosti. Tako npr. v ZDA pri ocenjevanju otrokovih sposobnosti pripovedovanja, in s tem posredno povezanega videnja njegovih razvojnih možnosti znotraj šolskega okvira, stopa v ospredje pripovedni način bele kulture, ki stremi k osredičenju na eno samo temo, kar med drugim (po raziskavah Michelsa v Toolan 1997: 189–193) zajema:

– jasno časovnoprostorsko umestitev govora

– popolni opis in poimenovanje predmetov, ki nastopajo v zgodbi, celo tistih, ki so povsem na očeh

– osnovni oris skupnega poznavanja razmer v ozadju, ki nastopa med pripovedovalcem in naslovníkom/naslovníco

– leksikalizacijo prehodov med različnimi temami, ki mora ohraniti njihovo medsebojno tematsko navezljivost in vzročno povezanost

Zato se morajo v šolskem okolju afro-ameriški otroci, katerih priučen pripovedni stil sloni na oddaljevanju od ene same predpisane teme in nizanju navidezno nepovezanih osebnih anekdot, ki se prelivajo druga v drugo in središčijo na opazno povezujoči, a nikoli jasno izraženi tematski osi, soočati z neprestanimi razhajanjem med njihovimi videnji in videnji belega učitelja, ki jih, kot dokazuje Michels, zaradi nerazložljive odklonskosti od lastne ponotrzanje sheme upovedovanja besedilne in zunajbesedilne stvarnosti, vse prerad uvršča ne samo med nevešče pripovedovalce, ampak celo na nižjo raven splošnih razvojnih lastnosti. Z vsem navedenim želimo prikazati in opozoriti na šibkost in nedognanost ustoličenih parametrov podumevanja otroškega subjekta kot bralca in posredno tudi kot pripovedovalca, ki pa normativno narekujejo naše razumevanje otroka in ga pomenljivo napolnjujejo s projiciranimi predstavami o njegovih zmožnostih ter pomanjkljivostih.

⁶ Kar med drugim pomeni, da

si je otroka mogoče zamišljati samo v odnosu do odraslega. Vendar je v osnovi prav tako nemogoče vzpostaviti natančno definicijo odraslega, in dejansko tudi odraslega sveta, ne da bi pri tem najprej mislili in vzpostavili kategorijo otroka. Odnosna naveza otrok–odrasli je vklejena v razlagalnem, a hkrati tesno omejujočem objemu binarnega mišljenja in kategorično poustvarjenega razumevanja, ki je dolgo tudi delovalo kot razlagalni ključ in oviralo razvoj kritične misli, nanašajoče se na razredno problematiko in problematiko spolov. (Jenks 1993: 3)

V osrčju otroške literature torej počiva realistična pripoved⁷, ki ne opozarja na to, da sta tako pomen kot tudi identiteta relacijska in se vzpostavljata v odnosih posameznika ali posameznice z okoljem. Iz česar tudi izhaja, da identiteta ne more biti lastnost nekega 'notranjega življenja', posledica nekega notranjega izvora,

⁷ Izpostavljenost tovrstnemu načinu besedilnega upovedovanja sveta se povratno udejanja v otrokovi privzeti sposobnosti tvorjenja in urejanja lastnih pripovedi, za katero Peterson in McCabe (v Toolan 1995: 194) ugotavljata, da se dokončno utrdi že pri starosti sedmih let. Na tem mestu velja najprej pojasniti, da opazovanje razvoja otrokove pripovedne sposobnosti izhaja iz spoznanj tako vsebinsko (Labov) kot strukturalistično zastavljenih metod preučevanja klasične, kanonično vzpostavljene otroške pripovedi, ki ju družijo razčlenjevanje različnih ravnin in vodil zgodbenega ustroja. Po videnju strukturalistične šole se klasična otroška pripoved vzpostavlja z nizom sosedij naslednjih tvornih elementov: postavitevno ozadje (npr. deček ima v lasti hišno ljubljeno žabo, ki jo hrani v steklenem vrču); dogodek, ki požene v tek zgodbeno dogajanje (npr. žaba pobegne) ter sproži vrsto preizkušenj in prizadevanj po razrešitvi zapleta (npr. deček se odpravi na lov za izgubljeno žabo); ter končni razplet ali izid vloženih naporov (npr. deček najde žabo ali pa njen nadomestek) oziroma izpostavljenost posledic začetnega, sprožilnega dogodka. Strukturalistična šola svojemu razumevanju globalnega ustroja otroške pripovedi dodaja še razdelek najnujnejših mikro-elementov, v katerem najmanjšo tvorbeno enoto pripovedi označuje kot dvojico povedi, postavljenih v odnos neke časovne soodvisnosti, ki sama predstavlja osnovo naslednji, višji, ravnini pripovedne tvorbenosti, tj. ravnini kavzalnosti (Berman 1997: 286–7).

Pod vplivom Labova pa najvidnejša struja vsebinske metode razčlenjevanja klasičnega otroškega besedila uspešnost njegove realizacije povezuje s prisotnostjo dveh vrst sestavnih elementov – elementov nanašanja in elementov ovrednotenja. Prvi zgodbo opremijo s pripovednimi osebami in dogodki; odločilno razvijajo njihov potek, ki od začetnih, usmerjalnih potez dogajalne postavitve prehaja k zapletnemu dejanju, in od tu do prelomne točke pripovedi tik pred njenim dokončnim razpletom. Po drugi strani elementi ovrednotenja vnašajo pripovedovalčev držo do dogodkov, kot tudi razlago motivov in odzivov nosilcev dogajanja na prikazane dogodke. Zato po videnju vsebinske struje pripoved določa veriga dogodkov, vpeta v mrežo vzporedno potekajočih vrednostnih komentarjev in na začetku ponujenih usmerjalnikov zaznavanja moralne/didaktične težine povedanega. Sprva približevanje tvornemu vzorcu klasične, skozi otroški kanon vzpostavljene pripovedi pri otroškem pripovedovalcu izhaja iz t. i. preskakujoče pripovedi ('leap-frog narratives'), ki je skupna otrokom v starosti štirih let. Otrok-pripovedovalec nesistematično preskakuje z dogodka na dogodek, izpuščajoč tudi pomembne zgodbene zasuke, ki poslušalcu seveda nalagajo težaško breme poustvaritve pripovedovanega. Otroški pripovedovalec se osredotoča na gole dogodke, na to, kaj se je dogodilo, in na tiste elemente, ki tvorijo ospredje zgodbe. V tej prvi fazi razvoja pripovedne sposobnosti kot tudi prisvajanja novih nastavkov otroški pripovedovalci izpuščajo prav elemente, ki tvorijo dogajalno ozadje in zato pozornosti ne namenjajo vprašanjem, zakaj ali pod spletom kakšnih pojasnjevalnih okoliščin se dogodki lahko sploh zvrstijo. Ker gre za občutno odsotnost postavitvenega ozadja, izostanejo tudi okvirni časovnih, prostorskih in motivacijskih shem, s pomočjo katerih se pojasnjuje in nakazuje razvoj dogodkov. Prav tako je opazna tudi odsotnost končnega razpeta s spremljajočimi razlagami posledic, ki jih ti dogodki prinašajo nosilcu dogajanja. Pri starosti petih let pa se večina otroških pripovedovalcev že poslužuje vzorcev, ki pripoved zaključijo na točki tik pred njenim odločilnim razpletom (ti. 'end-at-high-point narratives') in se tako skorajda že povsem približajo klasični matrici (z začetnim postavitvenim ozadjem; zapletom, ki požene v tek zgodbeno dogajanje; vrsto preizkušenj in prizadevanj po razrešitvi zapleta; končnim razpletom oziroma vidno poudarjenimi posledicami začetnega, sprožilnega dogodka), katero ponotranjijo najkasneje pri starosti sedmih let.

V zvezi z vsrkavanjem klasične matrice je nujno še enkrat poudariti uvodno tezo, da se v otrokovi privzeti sposobnosti tvorjenja in urejanja lastnih pripovedi neposredno zrcali izpostavljenost tradicionalnemu načinu realističnega besedilnega upovedovanja otroškega sveta, ki jo lahko podpremo z navedkom Petersona in McCabe (v Berman 1997: 288), ko, navezujoč se na prepoznavanje in vpletanje prelomnega zgodbenega trenutka pri otroških pripovedovalcih, ugotavljata:

temveč je najprej učinek sistema razlik med posameznico in njenim okoljem (Hrženjak 1998: 117–118). Zato se tudi identiteta vzpostavlja kot zgodba v smislu, da je edini način, na podlagi katerega lahko razločimo, kdo smo, da povemo lastno zgodbo, izluščimo ključne dogodke (in se s tem že preusmerimo na nek nov tir lastne samopoustvaritve) in jih uredimo po pripovednih načinih osmišljanja, ki smo se jih naučili iz drugih zgodb, še posebej iz opazovanja in načina prikazovanja besedilnih oseb. Da je tudi spolna identiteta kulturno nadeta in družbeno uravnavana, opozarja že Judith Butler (1990: 33):

neprestano ponavljajoča se stilizacija telesa, niz ponovljenih dejanj znotraj družbenih okvirov kot usmerjevalnikov vedenja se skozi čas sesede v videz otipljive jedrnosti, naravnosti.

majhni otroci sploh ne prepoznajo odločilnega razpleta, kaj šele, da bi ga bili sposobni tudi upovedati. To od njih namreč najprej zahteva osvojitve obširnega poznavanja zakonitosti zgradbenega ustroja kanonične pripovedi, ki obsega tako zaplet, vrsto preizkušenj in prizadevanj po razrešitvi zapleta, do končnega razpleta oziroma vidno poudarjenih posledic začetnega, sprožilnega dogodka.

Da način strukturiranja dogodkov v pripovedovanjih otrok v prvi vrsti podčrtuje še kulturno pogojena pripadnost in iz tega izhajajoče metode upovedovanja izkustvenih doživljanjev, dokazuje ameriško-papuonovogvinejska primerjalna raziskava Invernezzijske in Abouzeidove (1997: 9–10), iz katere izhaja ugotovitev, da so ameriški otroci poudarek namenjali predvsem eksplicitno predstavljenim razpletom dogajanja ali nakazanim posledicam dejanj, ki so jih še dodatno podkrepili z vnašanjem posplošenih vtisov. V raziskavi zajeti otroci Papue Nove Gvineje pa so ta dva elementa popolnoma zanemarili in se raje posvetili podrobni razdelavi dejstev, s katerimi so izdelano nadgradili začetne dogajalne postavitve, zapletni dogodek, poskuse po odpravi težav in končne izide razpleta. Avtorici navajata, da dejstvu, da so se moralnemu poduku in učinku zgodb v širokem loku izognili, botruje njihova vpetost v kulturni kodeks vsakdanjega ribiško-nabiralnega življenja, ki ga opisujeta takole:

Življenje ribiško-nabiralne komunne je intelektualno naporno, saj od njenih članov zahteva, da se čim bolj dodelano posvetijo razčlembi in spominskemu kodiranju podrobnosti, ki zadevajo refinjen ustroj rastlin, rib in drugih pojavov. Načini ulova in razteleshavanja morskega življa kot tudi priprava in konzerviranja hrane se iz generacije v generacijo ne ohranjajo preko pisnih virov, temveč izključno preko usnega izročila. Dodatno obremenitev predstavlja tudi zbiranje in predelava novih podatkov, ki jih prinaša nuja po trgovanju s hrano med komunami. V Ponamu je zato uporaba jezika podrejena opisovanju, obnavljanju in utrjevanju podrobnosti o načinih preživetja (str. 11–12).

Prisvojitvi tradicionalne dogajalne strukture pri sedmih, se najkasneje pri devetih letih pridruži še dokončni prehod od golega nizanja skupkov izjav (ki se nanašajo zgolj na podajanje opisov ali dogodkov, ne da bi pri tem vrednostno retrospektivno zajemali pomen preteklih dogodkov oziroma ustvarjali vrednostno razmerje do nadaljnjega poteka le-teh) do zanimanja za epizodično povezano razčlenjevanje oziroma nakazovanje prav motivacijskih vzgibov ter zaznavanja vrednostnih predstav nosilca dogajanja, katere med drugim napolnjuje tudi njegovo spolno sebstvo. Toolan (1995: 198) tako iz spontanega pripovedovanja otrok ugotavlja:

Rezultati raziskav kažejo, da starejši otroci posvečajo več pozornosti psihološko motivirani vzročnosti dejanj, tako da določijo in predstavijo cilje; prav tako v posamezno pripoved vključijo tudi vse večji delež lastnih izkušenj. Ko podajo celotno epizodo kot del večje celote, se odklikajo od preprostega, kronološko potekajočega povzemanja dogodkov. Na ta način tudi podajo bolj razdelano in subtilnejše sesloženo analizo lastne izkušnje. Njihovi nosilci dogajanja so bolj življenjski; njihove pripovedi pa kažejo večjo mero poznavanja vlog, v katere se prelijejo ljudje pri vzpostavljanju in vzdrževanju medsebojnih odnosov.

Trdimo, da na tej stopnji pri otroškem pripovedovalcu v pripovedno ospredje dokončno stopa razvidnost družbenih shem spolnega sebstva, ki napolnjujejo in v simbolnem redu – kjer se subjekt lahko realizira le tako, da zavzame seksualizirano pozicijo, saj drugače ne more obstajati – določajo motivacijske vzgibe in vrednostna pričakovanja njegovih nosilcev dogajanj.

Če upoštevamo še izjavo Simone de Beauvoir, da se 'ženska ne rodi, ampak to šele postane', je izgradnja ženske s svojo nastopajočo ženskostjo vedno vpeta v neprestan proces nastajanja in postajanja; je tvarina brez jasnega začetka in dovršenega konca, dovzetna za in vedno na voljo brezmejnemu posegom, ki vodijo v diskurzivno prerazvrščanje njenih pripisanih tvorbenih elementov, v njihovo poljubno dodajanje in odvzemanje (Butler 1990). Tudi ko se zdi, da je v dojemanju znotraj psihološkega občutja spola⁸ dokončno zaceljena vsaka razpoka in zapolnjena še poslednja vrzel, ostaja sidrišče tega zavedanja predmet tihega uravnavanja in brezmejnega ponastajanja v primežu družbenih motrišč (med njimi tudi literarne socializacije), ki posameznika vodijo v njegovih identitetskih predstavah. Pri tem se zvečinoma poslužujejo preizkušenih metod prepovedi in nagrade.

Zavedanje ženskosti (in soodnosno tudi moškosti) kot uprizarjanja identitete otroška realistična pripoved razkraja s svojimi pripovednimi postopki, ki bralko zablajo v privzemanje zornih kotov, za katere se zdi, da odslikavajo in naravno utelešajo zaželeno bralkino videnje ter jo potrjujejo v njeni samopredstavnosti. Še zlasti zavajajoča je pripovedna perspektiva prvoosebne pripovedovalke v dekliskih romanih, kjer sledimo njeni postopni duhovni rasti in spremljajočemu razcvetu prepričljivega osebnostnega samoodkritja. Vendar se tisto, kar se razodeva kot pripoved o iskanju lastnega svobodnega jaza, dejansko pretvarja v pripoved o njegovem krčenju, samoodrekanju in prikrojevanju lastnih potreb zahtevam drugih po neprestanem oskrbovanju z ljubeznijo, bdenjem nad njihovim počutjem in naravnosti po vzdrževanju medosebnih vezi. Na podlagi tega se ocenjuje in nagraduje uspešnost pripovedovalkega vraščanja v družbeno tkivo. Slednje opredeljuje stoično naraščanje brezpogojne sprijaznenosti z izbrisom lastne suverenosti, ki mora svoj prostor najti le v izgradnji življenja drugih in ravnodušnosti do razočaranj, omejitev in prepovedi, ki postaneta sestavni del vrlin junakinje. Na videz

⁸ Feministične kritike in študije spolov gledajo na oblikovanje spolne identitete kot na izgradnjo *zavezi o biološkem spolu* in podeljevanju ter privzemanju družbeno določenih značilnosti, ki se iztečejo v *psihološko občutje spola* – to je delovanje moškega principa, kateremu naj bi pripadali vsi biološko zaznamovani moški, in ženskega principa, kateremu pripadajo vse biološko označene ženske. Prav opredeljevanje vseh žensk za nujno žensvene in moških za nujno moške Moi (1999: 168) prepozna kot tisto potezo, ki patriarhalnim oblastem omogoča, da vse ženske (ne žensvenosti) opredelijo kot nekaj, kar v simbolnem redu, in s tem v družbi, zaseda obrobni položaj. Če za trenutek pustimo ob strani biološki spol (sex) – kot neproblematično določljivega in nevtralnega, se družbeni spol (gender) izkazuje kot niz pripisanih lastnosti kulturno pogojenih zaznav moškosti in ženskosti. Iz tega tudi že izhaja prvi korak k razgradnji domnevno spolne enovitosti subjekta, kajti prizvetej psihološkega občutja spolne pripadnosti ne izhaja več nujno iz bioloških znakov v posesti posameznikovega telesa. To pomeni, da pojem 'ženska' kot psihološko občutenje spolne pripadnosti ne označuje izključno ženskega telesa, marveč lahko pripada in ima razlagalno moč za subjekt z moškimi sekundarnimi spolnimi znaki in obratno. Ker telo tako deluje kot presečišče in ker ga lahko razlaga več kot en sam družbeno zakoličen način osmišljanja in samoznivanja spolne identitete, sledi neizogibno spoznanje, da je družbeno določljivih spolov več, kot jih dopušča matrika heteroseksualnega obvladovanja življenja posameznikov (Butler 1990). Ta s pomočjo vzvodov priborjene družbene moči '*homosociety*' vztraja, da je kulturno veljavni spol le tisti, ki vzpostavlja in ohranja enosmerno kontinuiteto med biološkim spolom (npr. ženska), iz njega domnevno nesporno izhajajočim družbenim spolom (ženske), spolnim vedenjem in pozelemem (do heteroseksualnega moškega). Zato heteroseksualna 'moški' in 'ženska', ujeta v tej mreži, postaneta politični kategoriji, ki uravnava družbeno veljavnost, in s tem prepoznavnost posameznika kot subjekta. Vse ostale bivanjske možnosti odpadejo, zaradi njihove nesovpadnosti z družbeno prizanim razumevanjem in videnjem pojma spol.

osvobajajoča pripovedna drža dejansko odpravlja življenjsko izbiro junakinje, ki se na začetku pripovedi morda še uspešno upira vkleščeni v dodeljene sponi kulti- virane ženskosti (denimo Jo v *Little Women*, Louisa May Alcott), v izteku zgodbe pa podleže družbenim pritiskom, ko prevzame podobo ukročenega, z usodo sprjaz- njenega dekleta, voljnega podrediti se družbenim normam, da bi lahko obdržala ljubezen svojih najbližjih ali pa pridobila naklonjenost bodočega življenjskega partnerja. Realistična otroška pripoved tako odpravlja možnosti neposrednega gledanja čez ideološke robove. Namesto te možnosti bralki ponudi umeščenost v en sam trdno zakoličen in humanistično-filozofsko podkrepljen ideološki zorni kot. Ta vodi bralko k pripoznavanju in stapljanju s tistimi kulturno zaželenimi in zato edino prepoznavno veljavnimi elementi njenega jaza, ki od nje zahtevajo:

- pokoritev črki 'očetovega zakona' (Denimo v primeru Anastazije v delu *Ana- stazija na čelu družine* in njenega očeta, ki v svoji intelektualni držji nastopa v vlogi vseveda. Hčeri in življenjski sopotnici podaja znanje in s tem izključno njegovo videnje o urejenosti bivajočega; nastopa torej kot ideološki filter, skozi katerega se pretaka edini način legitimnega zaznavanja sveta. Pri tem se skli- cuje na njegovo institucionalno, akademsko občo veljavnost, pri čemer za- nemarja dejstvo, da ji je strukturo dodelila in izgradila akademska srenja izključno moških glasov);
- izrecno skrb za ohranjanje zunanje privlačnosti in vedenja, skladnega s po- nujenim idealom ženskosti (pripovedi so lahko prepredene s pomenljivimi pripovednimi postanki pri pomerjanju in izboru oblek, poseljene z glavniki in zrcali, ki nastopajo kot odslikave ponotranjenih pogledov zunanjih, moških, opazovalcev);
- pristajanje na ozke zaposlitvene možnosti oz. možnosti udejanjanja poklicne poti (zgovoren je vzklík deklice, da 'ne more biti zdravnik, ampak samo bol- niška sestra, kajti tako pravi njena knjiga'; gl. Turin 1995: 133);
- občutje osebnostne izpolnitve le v navezi z moškim likom, katerega dopolnjuje v njegovi enovitosti (poplava romanc, gotskih romanov in celo pustolovskih zgodb, ki osrednjemu ženskemu liku navkljub ohranjajo isti ideološki vzorec obrobnosti ženske in njene podrejenosti).

Družbeno-spolne konvencije, ki obvladujejo tradicionalno otroško književnost, vpenjajo posameznico in posameznika v vedno bolj utrjeno mrežo predstavnosti. Skozi postopke upovedovanja in jezikovno besedilnega tkanja počasi odpadejo druge, vzporedno obstoječe sheme samoosmišljanja, in sicer zaradi njihovega po- polnega izbrisa že na samem začetku, ali postopne razgraditve (v okviru burnega, novega samoprepoznanja) v kulturno nerazpoznavne in zato neveljavne oblike družbene ureditve bivanjskega prostora.

2.0 Bele lise in samopasti feministične kritike v otroški literaturi

Vsi dosednji ustaljeni pristopi feministične kritike do otroške literature se zadržujejo na ravni razčlembi tematskih sklopov in podob ženskih in deklških likov ter se ne spuščajo v obravnavo pripovednih in jezikovnih (mikro in makro) sredstev umeščanja bralke v privzemanje pozicije bralnega subjekta, kot tudi ne njene razgraditve in ponovne poustvaritve v simbolnem redu jezika. Ustaljena težnja

prevladujočih tokov feministične kritike v otroški literaturi po prikazovanju oziroma analizi svobodnega deklinškega lika zunaj patriarhalnega primeža namreč postane politično problematična, v kolikor se izkaže, da gre:

- za prerazporejanje in ponovno vzpostavljjanje starih falocentričnih vrednostnih predstav v novi preobleki, kjer je žensko še vedno razumljeno kot izvor nepojasnljive drugačnosti, zavite v tančico telesnih skrivnosti in neosmišljenega labirinta prezamotanih duševnih vozlišč, ki ga oddaljujejo od civilizacijskih norm in približujejo kaotičnosti neobvladljive narave;
- za pripenjanje družbeno izoblikovanih moških značilnosti deklinškim likom, kar navaja k mišljenju, da le predhodni brezpogojni izbris sicer družbeno poustvarjenega ženskega jaza omogoča pripustitev v območje univerzalno zastavljenega pojma človeka, ki ga seveda uteleša moški subjekt.

Zgolj opisovanje in razčlenjevanje ženskih likov v žanrsko zakoličeni shemi razporeditve spolnih vlog ne more popeljati feministične kritike k izhodu iz slepe ulice. Njihove razčlenitve se feministična kritika namreč loteva v že zoženem manevrskem prostoru, ki ga dopušča falocentrični sistem osmišljanja ženske kot drugotnega, tujega, drugega, stlačenega v niše iracionalnosti, ponujajočih se telesnih skušnjav in nečistih, kvarnih telesnih sokov, neukročene naravnosti, nereda in razraščajočega kaosa zunaj dometa racionalne ureditve civiliziranega sveta. Tako se npr. v pustolovskem romanu (kot smo natančno razdelali in dokazali v prispevku *Pod milim nebom pustolovskega romana – deklinški liki in njihovo nelagodje*, 1999), ki poudarja odraščanje in končno osamosvojitve deškega junaka, ženska vloga izrisuje kvečjemu v podobi matere, ki deluje kot primež laktacijskega obdobja, iz katerega se junak lahko izvije le s svojim odhodom od doma; čarovnice oz. zapeljivke, ki ponazarja nevarno brodenje po nepredvidljivi kaotični, iracionalni podzavesti, katero si mora junak podrediti ali pa se ji v širokem loku izogniti in nazadnje: bogate plavolase neveste, ki ob junakovi vrnitvi domov označuje njegov uspešen vzpon po družbeni lestvici navzgor (Burcar 1999: 26). V vseh primerih ženski liki ne nastopajo kot samostojne, zaokrožene, osebnosti, ampak le v navezi z moškim likom – jedrom falocentričnega osmišljanja in povratnega videnja sveta.

Kljub močni kritiški osti, saj opozarja na neuravnovešeno in asimetrično razporeditev deklinških in ženskih vlog v razmerju do deških, pa zgolj njihovo golo motrenje ne prinaša zadostne mere razlagalne učinkovitosti za bralke. Še dodatno je namreč vedno potrebno poudariti, da takšno vpenjanje in posledično prisvajanje podob o razpoložljivih poljih delovanja deklinških likov, prinaša bralkam škodljive prepričevalne učinke prav z načinom umestitve bralnega subjekta. Navaja jih tako k razpoznavanju in priznavanju lastne nepomembnosti kot tudi samodejnemu zavzemanju nižjega položaja v primerjavi z deškimi liki in moškim bralnim subjektom. Slednji je namreč v besedilo umeščen kot utelešenje univerzalne, spolne osebe, ki se ji ni treba soočati s potujitvenimi postopki zavzemanja drugačnega gledišča, skozi katerega bi moral sodelovati pri lastnem razkrajanju, in s tem pri pretvorbi v objekt motrečega gledanja, kritiziranja in eksotične nesovpadnosti z besedilno danostjo. To gledišče je namenjeno ženskemu bralnemu subjektu, ki si mora, da bi se izognilo ponotranjenju moškega pogleda, videnje univerzalne osebnosti v besedilnem svetu (žanrsko) zakoličene porazdelitve spolnih vlog šele priorbiti, in sicer z branjem proti toku. To pa od odraslega in mladega bralca zahteva visoko stopnjo osveščenosti o ustroju in načinu delovanja zunajbesedilne falocentrične realnosti ter poznavanje postopkov njenega vnašanja ter razodevanja v

besedilni stvarnosti. Oglejmo si torej te potujitvene postopke umeščanja ženskega bralnega subjekta najprej na primeru Joycovega *Umetnikovega mladostnega portreta*, ki jih bomo v nadaljevanju zvedli na primer otroške literature v razumevanju, da ponazarjajo razporeditev gledišč in način prisvajanja bralnih pozicij, iz katerih izhaja implicitno privzeto razumevanje kulturno razmejene začrtanosti moškega in ženskega tako v besedilni kot zunajbesedilni stvarnosti:⁹

Sredi potoka je stala pred njim dekle, sama in tiha je gledala na morje. Bilo je kakor, da jo je nekak čar spremenil v nenavadnega in lepega morskega ptiča. Njene dolge sloke gole noge so bile nežne kakor noge žerjava in čiste, razen tam, kjer se jih je oprijela smaragdna nit morske alge kakor nekako znamenje. Njena stegna, bolj polna in mehke barve kakor slonova kost, so bila gola skoraj do bokov, in bele čipke njenih hlač so bile kakor mehak puh. njena kakor skrilavec modra krila so bila pogumno zavihana do pasu in visela so za njo kakor golobji rep. njene prsi so bile kakor prsi ptiča, mehke in gladke, gladke in mehke kakor prsi goloba s temnim perjem. njeni dolgi svetli lasje so bili deklški: in deklški je bil njen obraz, ki se ga je dotaknil čudež umrljive lepote. (Joyce 1987: 205–206)

Izpostavljena motrečim očem išočega se, notranje razrvanega mladeniča, dekle ostaja nema priča lastne transubstitucije, katero nizasto izrisovanje njenega telesa spreobrača v simbol mladeničeve svobode duha, njo pa – v vlogi satelita, ki služi zgolj osmišljanju njegove biti – pušča oropano lastne govornice in sestva. Slednje ostaja za bralko/bralca utišano, prirejeno gledanju mladeniča, ki ga obremenjujejo ideološki mehanizmi lastne umeščenosti v svet; svet, v katerem se kulturno priznana bivanjska oblika ženskosti zrcali skozi podobo njenega telesa, po katerem polzijo oči opazovalca in z njim bralca, ga v njegovi nevtralnosti razkrajajo in ponovno sestavljajo v vizijo seksualnega objekta. To je svet, v katerem se žensko in njeno uspešno izvajanje privzete spolne identitete ocenjuje zgolj na podlagi njene zunanosti in fizične privlačnosti, svet, v katerem je mit lepote povzdignjen v uravnolovko njenega samoznavanja, in nenazadnje: svet, iz katerega so starejše ženske neizogibno izključene, saj bi s svojo vidno pojavnostjo ogrozile tovrstno podmeno ženskosti.

Takšno prikazovanje navaja bralko/bralca k vsrkavanju besedilno neuravnoteženo izoblikovanih razmerij med spoloma, znotraj katerih postane moško univerzalno vodilo razporejanja in osmišljanja človeških izkušenj, medtem ko se žensko prikazuje kot odklon moškemu, ki se lahko izluči v družbeno prepoznavno in priznано entiteto le kot torišče simbolike, katere dolžnost je osmisлити jedro moške biti, a le na račun predhodnega izbrisa specifičnosti lastne govornice.

Ker na ta način prihaja do potlačenja ali popolnega izbrisa drugačnih načinov gledanja in posredovanja izkustev, ki bi odločilno prispevali k pozitivno obarvani umeščenosti tako ženskega lika kot bralke, predvsem pa, ker besedilo še vedno

⁹ Ta razdelek predstavlja razširjeno obravnavo gledišča v sklopu simbolnega reda in temelji na razmišljanjih, predstavljenih na posvetovanju Bralnega društva Slovenije, 17. 11. 1999 pod naslovom *Pod milim nebom pustolovskega romana – deklški liki in bralkine nevšečnosti*. Odlomek iz Joycovega romana *Umetnikov mladostni portret* je pritegnil našo pozornost v članku Patrocinie Schwieckart *Toward a Feminist Theory of Reading*. Avtorica se na odlomek naslanja, zato da bi ponazorila prednosti tega besedila za bralni subjekt moškega spola; mi pa to izpeljavo nadgrajujemo z našim videnjem o poteku imaskulacije ženskega bralnega subjekta.

vzbuja željo po oblikovanju neodvisnega, avtonomnega individuuma, in s tem željo po preraščanju vpetosti v kulturne spone ženske danosti, se težišče bralkinega poistovetenja premakne od ženskega k moškemu liku, kar vodi v dvojno obliko samozanikanja. V tem primeru ne gre samo za preprosto nemoč bralke, ki bi izvirala iz odsotnosti ali popačenosti njene lastne življenjske izkušnje, ampak za posebno obliko nemoči, ki se napaja iz nepremostljive razdvojenosti med njo samo in njenim sebstvom. Kajti privzeto moško gledišče, v domeni katerega tiči edina, tako rekoč inkodirana, možnost preboja v sfero avtonomne zaokroženosti in celovitosti posameznika, sedaj zavoljo uspešne realizacije besedila bralki nalaga, da sama potisne dekline v prepoznavno drugotno vlogo, skozi katero hkrati odseva opomin, da biti zaokroženo človeško bitje, pomeni, biti moški, ne ženska. Tako izoblikovani mit o ženskosti postane privzeta podoba (besedilne) realnosti, za katero velja, da moški nastopajo z dejanji in ženske s svojo molčečo pojavnostjo. Moški s pogledom motri in ocenjuje žensko in ženska se pri tem opazuje, kar ne pogojuje samo večine odnosov med moškimi in ženskami, marveč tudi odnos ženske do same sebe (Berger v Hooks 1991: 168).

V naši razpravi o novodobnem pustolovskem romanu (kjer najdemo podobno razvrstitev vlog in spremljajoče nevšečnosti, s katerimi se sooča bralka ob svojem umeščanju v tkanje besedilnega sveta), smo že opozorili, da preprosta selitev ženskih likov z obrobja tradicionalnih pustolovskih zgodb v njihovo osrčje predstavlja dvorezen meč, saj navideznemu rušenju polarnosti ženskega in moškega principa navkljub te razlike ponovno vzpostavlja. V skrajnem primeru s privzemanjem tradicionalno obarvanih moških značilnosti, kot so trdovratnost, borbenost, agresivnost, neusmiljenost in hladnost racionalnega razuma, bralko navaja k mišljenju, da ključ do opaznosti in uspeha leži v prisvajanju vlog uspešno socializiranih moških. Ker pustolovska zgodba, že zaradi svoje prvotne namembnosti ohranjanja dualističnega reda, ostaja ukleščena v strukturno zasnovu, ki je ženskim likom namenjala stransko vlogo matere, princeze, čarovnice ali dobre vile, se tudi v novi preobleki ne more izogniti parazitski prisesanosti na izvorno pojmovanje ženskega in moškega principa. Kajti svet, skozi katerega se gibljejo junakinje kot nosilke pripovednega dogajanja, je še vedno prežet z izključno odraslimi moškimi in deškimi liki, za katere se zdi, da posedujejo sfere javnega življenja z vsemi spremljajočimi dejavnostmi, od kriminalnih podvigov (npr. okoriščanje z mučenjem živali in prosjačenjem otrok) do konkretnega izvajanja oblasti (npr. oče istrske družine, policaj, oskrbnik). Prisotnost ženskih likov le v vlogi gostilničarke, bodoče matere in poslušne istrske žene brez lastnega glasu, izpostavlja očitno odsotnost junakinjam enakovrednih sogovornic, zato pa tiho poudarja vseobsežnost delovanja moškega principa.

Vzporedno z intenzivnim prilaščanjem tradicionalno obarvanih moških značilnosti in njihovim vnašanjem v izgradnjo deklishega lika, da bi se le-ta lahko izvil iz objema predpisane ženskosti, se podal na pohod po besedilnem svetu, ki pa v svoji žanrski zastavljenosti še vedno pripada deškemu bralcu, ter se tako približal enovitemu, univerzalno zastavljenemu človeškemu bitju – moškemu, je feministična kritika prišla do spoznanja, da tovrstno početje pušča v nemar in celo briše govorico matere. Iz obzorja je izrinjena domačnost materinega glasu in mehkobnost njenega dotika kot tudi življenjske zgodbe, ki jih tke zaprtost v prostor zunaj javnega, kjer je dan enak dnevu, kjer se cikličnost časa pretaplja v ritem ženske notranjosti, čustvenega podoživljanja in duhovnega zorenja skupaj z dozorevanjem intimno

spletenih vezi med pripadnicami iste skupnosti. Zato feministična kritika ponovno upira pogled v ženskost in njeno ženstvenost, pri kateri sedaj išče pozitivne naslombe. Če je v dekliskih zgodbah sprva prepoznavala le vzorce postopnega uklanjanja in spokoritve mladostnice zunanjim družbenim pritiskom privzemanja kultivirane ženskosti, sedaj v njih išče elemente, ki bi prispevali k pozitivnemu načinu osmišljanja tradicionalnih dekliskih pripovedi.

Zdi se, da odgovor najde v poudarjanju propustne ženske izkušnje, ki lahko preraste ujetost v predpise, kot jih piše zakon očeta s svojo fluidnostjo, odlepljenostjo od zagledanosti v lasten jaz in osredotočenostjo na iskanje vzajemne podpore v utrjevanju medsebojnih vezi; večni razpršenosti navzven v ohranjanje skupnega dobrega (*Little Women*, Louisa May Alcott). V ospredje stopa pozitivna drugačnost, sicer v ozadju še vedno patriarhalno osmišljenega, kaotičnega razraščanja, širjenja onkraj civilizacije v neobvladljivo divjino (*Secret Garden*, Frances Hodgson Burnett). Ta stoji v občutnem nasprotju z junakovim brzenjem skozi puščičasto linearno zastavljenost časa in prostora, ki ne dopušča refleksivnega poglobljanja v procese intenzivnega čustvovanja, in ki v vzdrževanju herojskega statusa sili k egoističnemu hlastanju po krepitvi moči in utrjevanju fizične in psihološke prevlade nad drugimi. Patriarhatu dozdevno iztrgane podobe ženskosti tako sicer vzdržujejo čustveno navezo intimnosti in moč duševnega razvoja v okviru sožitja ženske komune, vendar nujna vključenost posameznice vanjo narekuje odvzem njene suverenosti, neodvisnosti, kot da bi bili le-ti še vedno le v domeni deškega junaka. Te navidezno osvobojene podobe ženskosti, nad katerimi iz ozadja še vedno bdi figura očeta – npr. odsotnega vojaka ali poslovneža, ki vedno poskrbi, da se zakon očeta ohranja v pismih, telefonskih pogovorih, polnih napotkov o primernem obnašanju, in okrog katerih se ubogljivo vrti vse žensko poslušalstvo družine – pojmovanje ženske zapredajo nazaj v drobovje esencializma, od katerega se le navidezno oddaljujejo; a ga dejansko pletejo na nov način – s preprostim manevrskim zasukom povzdigovanja že pripisanih lastnosti ženskega pola nad moškim. V tej luči je še zlasti problematično povzdigovanje materinstva kot gonilne sile od patriarhata navidezno neodvisno vzpostavljene matriarhalne skupnosti.

Poveličevanje materinstva pozablja, da biološki spol ni nevtralen. Prežet je z odtisi imaginarnih projekcij in diskurzivnih praks prepovedi in razkritij, ki iz nevtalnega skupka raznolikih sestavin naredijo osmišljeno, povezano logično celoto. Biološki spol je vedno hkrati že družbeni spol¹⁰, saj je vse od svojega začetka torej

¹⁰ Na ta način konstruktivistična šola tudi dokončno poruši ustaljeno razumevanje spola, ki v širšem anglo-saksonskem prostoru prinaša cepitev pojma na družbeni in 'samoumevni' biološki spol, na katerega naj bi se naknadno pripenjali ustrezno prirojeni skupki družbeno izpeljanih lastnosti ženskosti in moškosti. Vendar se izkaže, da biološki spol ni nevtralen, saj ozadje njegovega pojmovanja kot naravne danosti, na kateri naj bi se šele naknadno nacepile kulturne fantazme ali v zgodovini različno zastavljene predstave družbenega spola, prepredajo in razjedajo zaznamki znanstvenih, medicinskih in političnih diskurzov kot tudi psihoanalitičnih in religioznih praks. Vse to pa razblinja utvaro o biološkem spolu kot naravni danosti zunaj dosega družbenih vrivkov, saj je očitno, da družbeni spol ne stoji povsem ločeno od biološkega spola, marveč se vanj preliva in ga s tem premešča v polje družbene izpeljanosti, nečesa proizvedenega, poustvarjenega. Tako se navidezno neproblematična ločnica med biološkim in družbenim spolom sesede v enačbo brez spremenljivke, enačbo enakosti, saj se biološki spol izkaže za izdelek družbeno-kulturnih posegov, in zato ne more označevati izvorne telesne danosti ter je v oblikovanju in uravnavanju razmerij med ženskami in moškimi zgolj politična kategorija (Witting 1997, de Lauretis 1987, Butler 1990).

notranje načet in razjeden s strani družbenih praks, ki težijo k ohranjanju heteroseksualnega pakta. Telo nadrobijo in razpredelijo v nove fokalne skupke, ki se v ženskem telesu osredinijo okoli reproduktivne vloge maternice in prsi kot izvora življenjsko podporne, hranljive tekočine. Ti izluščeni fokalni skupki istočasno že preraščajo propustne, od družbenega diskurza razrahljane meje telesnosti in se hkrati razpredajo v območju simbolnega, ki reproduktivne podtöne udejanja v podobi matere in prisopodobi materinstva kot edine oblike ponotranjene samozaznave zrelega ženskega telesa, nikakor pa ne le kot ene izmed možnosti njene osebnostne samorealizacije. Prokreativna zmožnost se staplja z naravo, virom življenja in nepresahljivih življenjskih tekočin, ki se prosto pretakajo v regeneracijskem krogotoku. Vzporejanje ženske z naravo od nje zahteva razpršenost navzven, odtekanje njenih življenjskih sokov in energije v izgradnjo topline in potešitev čustvenih potreb njene okolice, kateri mora prožiti občutek zanesljive nepresahljivosti in vedno razpoložljive prisotnosti.

Prevedena izključno v tako nadrobljene in prerazporejene, okleščene fokalne skupke, kjer del nadomešča poprej izbrisano celoto, ženska vstopa v mrežo podob, ki postanejo njena privzeta stvarnost, modeli ustoličevanja vseh nadaljnjih oblik njenega udejanjanja. Povedano drugače, v družbeni konstrukciji realnosti ženska ni upovedljiva, razen kot pripoved, sestavljena njenih podob, ki so jih nadedli drugi in skozi katere se mora preleviti v utelešenje zgodovinsko izoblikovanega ozkega naborka vnaprej predpostavljenih značilnostih oziroma v oponašalko družbeno prepoznavne ženskosti. Zato povečevanje podobe matere s spremljajočimi vlogami negovalke, čustvenega zavetja in nesebično razdajajočega se studenca življenjske energije ne more nastopati kot neproblematično prepoznaven in samoumevno pozitivno osmišljen izvor ženske moči, takoj ko je ženska skupnost prikazana ločeno od patriarhata, a implicitno ostaja še vedno osrediščena okoli njegovega jedra. V feministični kritiki otroške literature je zato potreben premik k drugačnemu načinu opazovanja besedilne stvarnosti. Pa ne samo zato, ker se je zgolj v opisovanje likov usmerjena kritika izčrpala v svojih izraznih možnostih¹¹, ampak ker je privzete občutja spolne pripadnosti proces neprestanega nastajanja in postajanja; je neprestano pomikanje proti izoblikovanju družbeno prepoznavnega jaza, ki ni nikoli dokončno izpeljan, ampak obstoječ le kot približek v neprestanem procesu približevanja družbeno postavljeni normi, *obrazcu*, in zato prepleten in razrvan z navidezno neobstoječimi, diskurzivno prikritimi nasprotji, s podtoni različnih, nepravilnih načinov snubljenja moških in ženskih subjektov. Zato je potrebna spojitve ali pa premik od golega opazovanja podob z esencialističnimi podmenami k obravnavi pripovednih in jezikovnih (mikro in makro) načinov umeščanja bralke v privzemanje pozicije bralnega subjekta kot tudi njene razgraditve in ponovne poustvaritve v simbolnem redu jezika.

¹¹ Preizkusila se je namreč tako z razčlenjevanjem dekliskih likov v fantovski literaturi, postavljenostjo dekliskih junakinj v vodilno vlogo sicer žanrsko zasnovanih fantovskih pripovedih, kar je pripeljalo do njihovega prisvajanja deških značilnosti, kot tudi z izpostavljanjem skrčnega osebnostnega polja junakinj v dekliskih pripovedih, do katerih je kasneje, s spremembo poudarka na moči ženske skupnosti, zavzela pozitivno držo.

3.0 Zakaj torej postmodernistični ubesedovalni postopki metafikcije, medbese-dilnosti in žanrske prepletanke v otroški literaturi

Odgovor vzporedno poraja najprej vprašanje, kje natančno v tem simbolnem redu najdemo ženski subjekt in zakaj, kot smo že dokazovali na primeru pusto-lovskega romana, v njem nastopa le s svojo telesnostjo. Če skupaj z Judith Butler (1993: 48) sežemo nazaj v zgodovino filozofije in pobrsamo po Platonu, ugo-tovimo, da razpoznavnost moškega subjekta v simbolnem redu opredeljuje sa-mooklicano lastništvo nad racionalnostjo uma, ki jo odslikava njegova govornica, in pravico, do katere je ženskam, otrokom in sužnjem odvzel zato, da bi izpeljal njihov pregon na obrobje družbenega reda. Da bi se možko telo lahko udinjalo v objemu racionalnosti, se mora prečistiti oziroma znebiti telesnih funkcij, ki bi ga neprestano potiskale nazaj v območje naravnega, neobvladljivega, nepredvidljivega, kaotično propustnega. Od drugih teles zato zahteva, naj v simbolnem redu zanj izvajajo telesne funkcije, ki jih sam noče, da bi se lahko zavihtel v območje racionalnega, se raztelesil, osvobodil specifičnosti lastnega telesa in se udejanil kot univerzalen, vseobsegajoči subjekt – merilo odklonskosti in nesovpadnosti za druge, ki v pri-mežu nadedih mankov začnejo služiti kot ogledalo njegove razpoznavnosti. Zabri-šejo se izrazito spolni podtoni falusa, saj stopa v ospredje kot simbolično orodje uravnavanja medsebojne komunikacije, to je mesta, ki ga bo zasedel posameznik v sklopu družbene porazdelitve vlog. Kajti imeti falus, pomeni zasedati javno govorno pozicijo, iz katere izhajajo ali se podeljujejo pomeni, ki uravnavajo družbeno prepoznavnost posameznika, in sicer v obliki vseobsežne prisotnosti in polnosti ali manka¹². Ženska v tem sistemu zaradi ohranjanja razpoznavnosti moškega ostaja, prevedena izključno v diskurzivno nadrobljene in fokalno prerazporejene dele telesa, zapisana svoji poustvarjeni telesnosti. Ta ji odteguje univerzalnost, saj jo dela posebno, zaznamovano, partikularno in relativno.

V tej luči je zgovorno odevanje ženskega telesa v svilene tančice in zastiranje (princesinega) obraza s čipkastimi pajčolani, kar bi bilo v moškem primeru zaradi izpraznjenosti kulturnih podmen njegovega telesa naravnost smešno. Zakrivanje ženskega telesa oziroma njegovih delov nosi dvojen pomen, saj po eni strani podčr-tuje nedolžnost nosilke te telesnosti in jo ščiti pred vsiljivimi pogledi vojerističnih opazovalcev, po drugi strani pa lahko ščiti opazovalca samega in v tem primeru poudarja rušilno moč ženske seksualnosti nad moškim subjektom, kateremu grozi razorožitev s poželjenjem. Ženska telesnost v simbolnem redu tako niha med dvojnostjo njenega privzetega pomena. Ni samo zbiralnik prokreativnih smernic in življenja vdihujočih silnic, marveč tudi kvarno delujoče seksualnosti, ki z zvablja-

¹² Judith Butler razčlenjuje Lacanovo in Freudovo videnje vloge, ki jo odigra falus v porazdelitvi medsebojnih odnosov in poželjenja na naslednji način:

The rivalry with the father is not over the desire for the mother, as one might expect, but over the place of the father in public discourse as speaker, lecturer, writer – that is, as a user of signs rather than a sign-object, an item of exchange. (Butler 1990: 51)

Clearly, Freud means to suggest that the boy must choose not only between two object choices, but two sexual dispositions [produced effects of a law imposed by culture and by the complicitous and transvaluating acts of the ego ideal], masculine and feminine. That the boy usually chooses the heterosexual world, would then, be the result, not of the fear of the castration by the father, but the fear of [social] castration – that is, the fear of 'feminization' associated within heterosexual cultures with male homosexuality. (Butler 1990: 59)

njem moškega subjekta nazaj v spone telesnosti, njegovim posledičnim padanjem v ponovna srečanja z nekdam že uspešno izrinjeno neobvladljivo kaotičnostjo, sovražno krha njegovo racionalnost. V svoji ambivalentni telesnosti ženska torej poseljuje zunanji kolobar falocentričnega sveta oziroma se iz tega prostora seli v onostranskost simbolnega reda, od koder riše njegovo skrajno razmejitveno črto – zadržuje se torej ob njenem notranjem ali zunanjem robu. To pozicijo, ki jo je v falocentrično osmišljenem simbolnem svetu prisiljen zasedati ženski subjekt, Toril Moi (1999: 168) opisuje takole:

Kaj velja v kakem času za marginalno, je odvisno od položaja, ki ga kdo zaseda. ... [Č]e v patriarhatu ženske zasedajo marginalni položaj znotraj simbolnega reda, lahko predstavljajo skrajnost ali mejno črto tega reda. S falocentričnega gledišča bodo ženske začele pomeniti nujno mejo med moškim in kaosom; toda prav zaradi njihove marginalnosti se bo vedno zdelo tudi, da se umikajo v kaos zunanjega in se z njim stapljajo. Ženske, dojete kot skrajnost simbolnega reda, imajo torej lastnosti vseh meja: niso niti notri niti zunaj, ne znane ne neznane. Prav ta položaj je moški kulturi omogočil, da ženske včasih očrni kot predstavnice teme in kaosa, da jih vidi kot Lilit ali babilonsko cipo, včasih pa povzdigne v predstavnice višje in čistejše narave in jih časti kot device in matere božje. V prvem primeru je mejna črta dojeta kot del kaotične zunanje divjine, v drugem pa kot inherenten del notranjosti: del, ki varuje in ščiti simbolni red pred imaginarnim kaosom. Samoumevno je, da noben od obeh položajev ne ustreza nobeni esencialni resnici o ženski, pa če bi nas patriarhalne oblasti o tem še tako rade prepričale.

Ženska in njena ženskost (kot tudi moški in njegova moškost) ne izhajata iz nekega takojšnjega, notranje prepoznavnega, izvirnega sebstva, kot nas v to skušajo prepričati ubesedovalni postopki otroške realistične pripovedi (npr. dekliške pripovedi). Tu namreč enosmerno nizanje besedilnih podatkov skozi pripovedno perspektivo le enega prvoosebnega ali tretjeosebnega pripovedovalca urejene zaključke duši in odpravlja upovedovanje vrivkov in razpok v vse bolj enoznačno osmišljenih izkustvenih predstavah in jim hkrati v navezi s kategorijo logične posledičnosti nadeva videz naravne zakonitosti. Kajti ženska, in s tem njena ženskost, ni stvar naravne zakonitosti, ampak njene umeščenosti, ki je vanjo zarezala lastnosti manka, kaosa, temačne onostranskosti zunaj meja prepoznavnosti, razen v kolikor lahko ponuja ogledalo razpoznavnosti moškega. Ker v simbolnem redu osmišlja njegove meje, nastopa kot neenovitost, razpršena na telesne dele v trku z njegovo univerzalnostjo, ali raztresena po robu njegove biti, katero pretvarja v osmišljeno celoto (npr. pustolovski roman)¹³.

¹³ Tako je cena, ki jo v svoji umeščenosti plačuje moški, zato da lahko vzdržuje izključno pravico do posedovanja vseobsežne univerzalnosti, prav njegova izguba telesnosti, ki se razblini v abstraktnem polju izključno falične moškosti. Cena, ki jo plačujejo ženske, zato da lahko sploh ohranijo svojo sicer družbeno pogojeno vidnost, je izguba subjektivitete, katero v celoti izpodrine telesnost in posledično uklešččenost v ozko zamejene kalupe ženskosti. Izhod iz tako neuravnovešeno začrtanih razmerij med spoloma Braidotti (1997: 527/528) za ženske vidi v ponovni prisvojitvi subjektivitete skozi razpiranje spon telesnosti, kar kliče po popolni razgradnji ženskega telesa, medtem ko se morajo moški odpovedati vsaj nekaterim ekskluzivnim pravicam do transcendentne zavestnosti. Moški se morajo dobesedno utelesiti, postati mesena resničnost, in s tem pretrpeti bolečino utelešenja, to je razvrednotenja. Vendar po našem

Zavedanje spolne identitete kot posledice umeščenosti posameznika v simbolnem redu in kulturno narekovanih vsebin privzetega občutja sebstva omogočajo prav upovedovalni postopki metafikcije, medbesedilnosti in žanrskih prepletenk. S prenosom težišča od golega opazovanja dogajalne ravnine in pripovednih oseb k besedilnim postopkom, ki uravnavajo pomensko videnje besedilne stvarnosti, tovrstni ubesedovalni prijemi izpostavljajo načine, s katerimi tradicionalne pripovedi oblikujejo in usmerjajo bralčeva pričakovanja v zvezi s predpisanim obrazcem ženskosti. Tako z vstopanjem v dialog s tradicionalnim besedilnim ustrojem pravljic, dekliskih pripovedi in pustolovskih romanov, metafikcijski, medbesedilni in žanrsko prepleteni upovedovalni postopki ne le kritično razčlenjujejo njihovo ubesedovanje ženskosti, marveč s poplavo nasprotujočih si, večkrat tudi popolnoma izključujočih se gledišč, razklenjajo njihovo pomensko enoznačnost. S tem opozarjajo na široko paleto vzporedno obstoječih bivanjskih sozvočij, kjer kulturno narekovana ženskost v igri gledišč postane le ena izmed samorealizacijskih možnosti posameznice. S tem metafikcija, medbesedilnost in žanrska prepletenka postavljajo zahtevo po predružitvi dosedanje zasnove otroškega bralnega subjekta, ki v svoji dokazani sposobnosti po nemotenem zaobjemanju prepletajočih in izpodbijajočih se gledišč, ne more biti več razumljen kot zasidranost v eno samo urejeno izkustveno danost, ampak kot stičišče in presečišče prelivajočih se izkustvenih ravni, v neprestanem procesu nastajanja in postajanja. Svoji upovedovalni moči navkljub pa postmodernistični pristopi do upovedovanja otroških besedil ostajajo strnjeni izključno na robovih otroške literature. Do tega prihaja zato, ker v luči tradicionalne kritike prav ti pristopi pojmovanje otroškega subjekta nevarno približujejo sferi odraslih, saj neizogibno stapljajo njuni do sedaj kategorično ločeni operativni sferi prebiranja besedil.

Tako nenaklonjeno gledanje posredno podpira tudi tradicionalna feministična kritika, ki se v svoji predanosti razčlembam literarnih likov in dogajalnih premic nagiba k ohranjanju realističnih pripovedi v tvornem središču otroške literature; v okviru preseganja njenih ideoloških spon pa zagovarja branje proti toku. Trdi namreč, da se takšno branje lahko odvija na katerikoli točki besedila, in da se lahko celo postavi po robu enosmerni umeščenosti bralnega subjekta in nepropustnim zaključkom. Za slednje pa je že znano, da v retrospektivi osmišljanja besedilne stvarnosti delujejo enoznačno, saj s ponujanjem zaokrožene, socializirane enovitosti, katere ne načenjajo več nikakršni dvomi samoprepoznavnosti, zamaskirajo vpetost posameznika v procese neprestanega nastajanja in postajanja. Tako med odraslimi kot mladimi bralci pa uspešno branje proti toku zahteva visoko stopnjo osveščenosti o ustroju in načinu delovanja zunajbesedilne falocentrične realnosti in o poznavanju postopkov njenega vnašanja ter razodevanja v besedilni stvarnosti. Do tega se mora takšen bralec realistično naravnanih pripovedi šele mukoma dokopati, pa še to le pod pogojem, da se mu je uspelo izogniti popolnemu stapljanju z naložbami, ki jih od njega zahteva uspešna realizacija besedila. Postmodernistični pristopi pa vse to že prinašajo v svoji poudarjeni ubesedovalni zasnovi razklepanja besedilne enoznačnosti.

videnju takšno zblíževanje zasnovanosti ženske in moškega, ki se srečata nekje na sredi poti starih vzorcev umeščenosti, poraja pomisleke o njegovem revolucionarnem naboju, saj z vztrajanjem pri istih izhodiščih starega reda, ki jih sedaj prerazporedi med oba pola, star red preobrača kvečjemu v njegovo nasprotje, ne pa tudi v neke povsem nove palete izgradbenih možnosti obeh subjektov.

Preden si podrobno ogledamo učinkovitost le-teh, je pri branju proti toku potrebno poudariti še pomembno dejstvo, da bralčevo osveščeno prepoznavanje falocentrično obarvanih načinov umeščanja posameznika v dani besedilni stvarnosti in njegovo zavestno nadomeščanje prvotnih besedilnih pomenov z vrivanjem svojih od zunaj prinešenih, nasprotujočih, kritičnih videnj in hotenih pomenskih zasukov, bralcu sicer omogočajo umestitev v vzporedno potekajoče priborjeno gledišče, ne morejo pa odpraviti vpadljive prisotnosti prvotnih gledišč in načinov umeščanja bralca v ideološke okvirje besedilne stvarnosti. Ta prvotna gledišča in načini umeščanja bralca v realističnem tekstu namreč še vedno vztrajno poseljujejo središče dane besedilnosti in se v bralčevi želji po njihovem preseganju pravzaprav vsakokrat znova sprožijo in v vseh svojih globinskih razsežnostih ponovno izpišejo, zato da bi bralec lahko skozi proces primerjav in razhajanj med njihovim besedilnim zaobjemanjem simbolnega reda in njegove uporniške drže sploh osmisli zastavitev svojih drugačnih videnj. Vzporedno pa ta, še kar naprej vztrajajoča, prvotna gledišča služijo bralcu tudi kot boleč opomin, da je v kulturno veljavne oblike pretoka bivanjskih podob in nasebinskih možnosti zaradi svoje drugačno izoblikovane predstavnosti umeščen le kot izletnik, nepomemben obiskovalec, čigar preprostost izbrisljivosti zagotavlja prav odklonskost njegovih, v simbolnem redu popolnoma neprepoznavnih in zato nepriznanih, bivanjskih videnj.

In kako različna je učinkovitost posameznih postmodernističnih ubesedovalnih postopkov pri premoščanju družbeno nadete spolne identitete? Metafikcijsko razdiranje pripovedne enovitosti z vtikanjem v prikazovanje načina izbora upovedovalnih postopkov in razgaljanjem zakonitosti njihovega načina izgradnje besedilne stvarnosti opozarja na razgradljivost in vsakokratno drugačno sestavljivost navidezno dokončno osmišljene, enotirne zaznavnosti/zaznavne besedilne in zunaj besedilne stvarnosti. V pravljice, dekliske in pustolovske romane metafikcija posega z napovedovanjem in komentiranjem uporabljenih pripovednih prijemov, ki vodijo k oblikovanju bralčevega obzorja pričakovanj v zvezi s tradicionalnimi dekliskimi liki. Istočasno pa v prikazovanje dekliskih likov posega z opozarjanjem na družbeno pogojene sestavine ženskosti, ki jih bo izvrgla ali namerno obdržala, da bi se lahko z njimi parodično poigrala. Na tako ustvarjene predstavnosti vrzeli se pripenja medbesedilnost, ki vzpostavlja stik s predhodnimi tradicionalnimi besedili zgolj z namenom, da bi priklicala dvome o njihovi pripovedni prepričljivosti in tako na podlagi ironične ali parodične razveljavitve njihove verodostojnosti podkrepila avtentično noto lastnega ubesedovanja. V ospredje stopa relativnost jezikovnega presajanja in povezovanja družbeno zamejenih značilnosti ženskosti v imaginarno občutje sebstva; ustvarja se razdalja med tako vzpostavljenima zornima kotoma opazovanja ženskosti, ki drug drugega izpodjedata ter si v tem medsebojnem dialogu odvzemata pravico do izključnega posedovanja in podajanja ene same resnice.

Pri iskanju izhoda iz neuravnovešeno začrtanih razmerij med spoloma se parodična medbesedilnost in metafikcijsko razklepanje enoznačnih upovedovalnih okvirov pogostokrat izmakneta popolnemu soočenju z ideološko obremenjenostjo besedilne stvarnosti, saj nanjo kvečjemu opozarjata in jo nakazujeta, vendar je pri tem ne razkrajata popolnoma. Tako na primer skušata slediti feminističnemu vodilu osvobajanja ženske iz spon njene družbeno poustvarjene telesnosti, vendar prav zaradi njunega zadrževanja (metafikcije in medbesedilnosti) na ravni parodičnega preobračanja posameznih vidikov vkleščenosti ženske v družbeno zaznamovano in z inskripcijami družbenih praks prepredeno telo, dekliski ali ženski lik še vedno

ostaja prepuščen prav tej telesnosti, na katero metafikcija in medbesedilnost sicer opozarjata in jo poskušata izpodbijati, je pa v celoti ne odpravita.

Za to metafikcija in medbesedilnost lahko dejansko poskrbita šele v navezi z žanrsko prepletenko, s pomočjo katere se opazovanje in parodično preobračanje družbeno podanih zakonitosti ženskosti ne zadržuje več pri njenih posameznih drobcih, marveč z vzporejanjem celih svežnjev žanrsko zapečatenih obzorij pričakovanih izstopa iz okvirjev ideološko razvrščenih skupkov spolne identitete in njenega končnega prikazovanja¹⁴. S trčenjem druge ob drugo in z medsebojnim spodrivanjem te žanrsko vodene in enoznačno ukrojene prikazljivosti simbolnega reda zadobijo zevajoče rane, ki jih napolnjujejo prostori vmesnosti, kritiškega razgleda nad žanrskim izvabljanjem besedilne umeščenosti v službi falocentričnega sveta. Z drsenjem drugega ob drugem ali z medsebojnim prepletanjem se nakopičenost žanrov širi v novo razsežnost prebiranja besedila, ki razpira bralkin linearni potek razporejanja besedilnih podatkov in se lepi na njena poprejšnja ali vzporedna branja in razumevanja tvornih zakonitosti žanrskih oblik. Gre tudi za bralkino neprestano uhajanje iz besedila med spominske zapise o sporočilnosti vsebin posameznih žanrskih konvencij in vsakokratno prirejeno vnašanje le-teh v nov kontekst spojavnosti, ki rahlja njeno priklenjenost na tekoče besedilo kot tudi na zaupljivost v sedaj vedno bolj skrhano veljavnost posameznega žanra pri njegovem upovedovanju ženskosti (dekliške pripovedi, pustolovskega romana).

Poigravanje s strnjevanjem nakazanih žanrov bralko osvobaja privzemanja zakonitosti enega samega skupka žanrskih določil (kar je npr. v primeru preseganja žanrskih zakonitosti dekliške pripovedi izrednega pomena) in jo vzporedno usmerja v primerjalno naravnano odkrivanje načinov njenega umeščanja in izvabljanja naložb v družbeno zakoličene oblike spolne samorealizacije. Tako z združenimi močmi metafikcija, medbesedilnost in žanrska prepletanka dokazujejo, da je lahko pozicija mladega bralnega subjekta znotraj besedilne stvarnosti vedno vsaj dvojna in zato kritiško naravnana. To pa bralki med drugim omogoča uvid v ideološko naravnano posameznih žanrov, ki sedaj v igri žanrskih prepletenk nastopajo le kot ena izmed privzetih možnosti udejanjanja njene družbene identitete, nikakor pa ne kot edini možni doživljenjski obrazec njenega samovidenja in posredovanega samoznavanja.

V tej luči se kaže nuja po tem, da je potrebno večjo mero literarno-kritiških prizadevanj usmeriti v poglobljene raziskave o tem, kako tradicionalna realistična besedila, namenjena otrokom, prikrito snubijo in zvajajo dekliški bralni subjekt v privzemanje družbeno razpoznavnega sebstva, kako lahko zgoraj prikazani ubesedovalni postopki metafikcije, kritično naravnane medbesedilnosti in žanrske prepletanke spletajo/omogočajo pogled od druge in kakšne vrednostno-pomenske premike lahko ustvarjajo v razumevanju spolnega sebstva. Še posebno pozornost bi veljalo nameniti eksperimentalnemu preverjanju njihovega dejanskega učinka med že tradicionalno literarno socializiranim mladim bralstvom. Tovrstno opazovanje otroških besedil pa tudi znotraj krogov feministične literarne kritike v otroški književnosti narekuje nujen zasuk k drugačni obravnavi otroških besedil, saj samo

¹⁴ Primarno razhajanje ženskosti in moškosti v otroški literaturi namreč pogojuje prav njuna drugačna umeščenost v za to posebej prirojene žanrske zapovedi, iz česar izhaja, da žanrska prepletanka v službi feminističnega diskurza deluje kot močno orodje ponazarjanja njihovih umetnih razmejitev.

prečasvanje in vsebinsko povzemanje ženskih in deklinških likov ne zadostuje; potrebna je namreč predvsem razčlemba in razumevanje besedilnih mehanizmov, ki vodijo k oblikovanju in uravnavanju takšnega videnja ženskosti kot družbeno zaželenega in nedolžno naravnega navkljub svojim nepravičnim načinom naslavljanja ter vpenjanja posameznice v dodeljene spone deklinškega sebstva.

Literatura

Primarni viri

Alcott May, Louisa, *Little Women*, Scholastic, New York, 1986. (*Male ženske*. Karantanija, Ljubljana, 1994 in 1999.)

Carroll, Lewis, *Aličine prigode v čudežni deželi*, Založba Devin, Trst, 1994. (*Alice in Wonderland*, Wordsworth Editions Ltd., 1992.)

Joyce, James, *Umetnikov mladostni portret*, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1987.

Lowry, Lois, *Anastazija na čelu družine*, Co Libri, Ljubljana, 1997. (*Anastasia on her own*, Bentam Doubleday, New York, 1992.)

Lowry, Lois, *Anastasia on her own*, Bentam Doubleday, New York, 1992 (1985). (*Anastazija na čelu družine*)

Sekundarna literatura

Beckett, Sandra L. (ur.), *Reflections of Change, Children's Literature Since 1945*, Greenwood Press, Westport, Connecticut, London, 1997.

Berger, John, »Ways of Seeing«, v: *Women in Culture, A Women's Studies Anthology*, Blackwell Publishers Inc., 1998, str. 97–105.

Berman, R. A., »Narrative Competence and Story Telling«, v: *Journal of Narrative and Life History*, Vol. 5, No. 1, 1997, str. 285–313.

Braidotti, Rosi, *Nomadic Subjects. Embodiment and Sexual Difference in Contemporary Feminist Theory*, Columbia University Press, New York, 1994.

Brooks, Ann, *Postfeminisms. Feminism, cultural theory and cultural forms*, Routledge, London in New York, 1997.

Burcar, Lilijana, »Pod milim nebom pustolovskega romana – deklinški liki in njihovo nelagodje«, v: *Otrok in knjiga*, let. 26, št. 48, 1999, str. 26–36.

Burcar, Lilijana, »Pod milim nebom pustolovskega romana – deklinški liki in bralkine nevshečnosti«, na: *Branje ima neomejene možnosti razvoja, Posvetovanje Bralnega društva Slovenije*, Postojna, 17. 11. 1999.

Butler, Judith, *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*, Routledge, New York in London, 1990.

Butler, Judith, »Contingent Foundations: Feminism and the Question of 'Postmodern'«, v: *Feminists Theorize the Political*, Routledge, New York in London, 1992, str. 3–21.

Butler, Judith, »Gender«, v: *Feminism and Psychoanalysis A Critical Dictionary*, Blackwell, Oxford in Cambridge, 1992, str. 140–145.

Butler, Judith, *Bodies that Matter. On the Discourse Limits of Sex*, Routledge, New York in London, 1993.

Butler, Judith, »For a Careful Reading«, v: *Feminist Contentions. A Philosophical Exchange*, Routledge, New York in London, 1995, str. 127–143.

Butler, Judith, *Excitable Speech. A Politics of the Performative*, Routledge, New York in London, 1997.

Clark, Lyon Beverly in Higonnet, R. Margaret (ur.), *Girls, Boys, Books, Toys*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1999.

Cohen, Margaret, Prendergast, Christopher (ured.), *Spectacles of Realism: Body, Gender, Genre*, University of Minnesota Press, Minneapolis, London, 1995.

- Crawford, Mary, Chaffin, Roger, »The Reader's Construction of Meaning: Cognitive Research on Gender and Comprehension«, v: *Gender and Reading. Essays on Readers, Texts and Contexts*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore in London, 1986, str. 3–30.
- Duff, David (ur.), *Modern Genre Theory*, Longman, London, New York, 2000.
- Eagleton, Terry, *Literary Theory. An Introduction*, Blackwell Publishers Ltd., Oxford, 1996.
- Elliot, Roger, »Encouraging reader-response to literature in ESL situations«, v: *ELT Journal*, Vol. 44, No. 3, 1990, str. 191–200.
- Felman, Shoshana, *What Does a Woman Want? Reading and Sexual Difference*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore in London, 1993, str. 130N151.
- Felski, Rita, *Beyond Feminist Aesthetics. Feminist Literature and Social Change*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1989.
- Felski, Rita, *The Gender of Modernity*, Harvard University Press, Cambridge in London, 1995, str. 4–28.
- Flynn, Elizabeth A., Schweickart, Patrocino P. (ured), *Gender and Reading. Essays on Readers, Texts and Contexts*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, London, 1986.
- Gingsberg, Erika Hoff, »Frog Stories From Four-Year-Olds: Individual Differences in the Expression of referential and Evaluative Content«, v: *Journal of Narrative and Life History*, Vol. 7, No. 1–4, 1997, str. 223–227.
- Gleason, Jean Berko, Melzi, Gigliana, »The Mutual Construction of Narrative by Mothers and Children: Cross-Cultural Observations«, v: *Journal of Narrative and Life History*, Vol. 7, No. 1–4, 1997, str. 217–222.
- Grant, Judith, *Fundamental feminism*, Routledge, London in New York, 1993.
- Grenz, Dagmar, »Realistic Stories for Children in the Federal Republic of Germany, 1970 – 1994: Features and Tendencies«, v: *Reflections of Change, Children's Literature Since 1945*, Greenwood Press, Westport, Connecticut, London, 1997, str. 141–153.
- Grosman, Meta, *Bralec in književnost*, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1989.
- Grosman, Meta, *Književni prevod*, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana, 1997.
- Grosman, Meta (ur.), *Approaches to Teaching English in an Intercultural Context*, University of Ljubljana/Faculty of Arts, Ljubljana, 1997.
- Hooks, Bell, *Yearning: race, gender, and cultural politics*, South End Press, Boston, MA, 1991.
- Mrženjak, Majda, »Kaj nam miti lahko povedo o ženskah, identiteti in subjektu«, v: *Delta*, let. 4, št. 3–4, 1998, str. 113–131.
- Hutcheon, Linda, *The Politics of Postmodernism*, Routledge, London in New York, 1993.
- Invernizzi, Marcia A., Abouzeid, Mary P., »One Story Map Does Not Fit All: A Cross-Cultural Analysis of Children's Written Story Retellings«, v: *Journal of Narrative and Life History*, Vol. 5, No. 1, 1995, str. 1–19.
- Isenberg, Nancy, »Literary Competence: the EFL reader and the role of the teacher«, v: *ELT Journal*, Vol. 44, No. 3, 1990, str. 181–190.
- Iser, Wolfgang, *The Act of Reading. A Theory of Aesthetic Response*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore in London, 1980.
- Iser, Wolfgang, *Prospecting: From Reader Response to Literary Anthropology*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore in London, 1993.
- Jauss, Hans Robert, *Toward an Aesthetic of Reception*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1994, peta izdaja.
- Kemp, Sandra, Squires, Judith (ur.), *Feminisms*, Oxford University Press, Oxford in New York, 1997.
- Kenan Rimmon, Shlomith, *Narrative Fiction: Contemporary Poetics*, Methuen, London, New York, 1983.
- Labov, William, »Some Further Steps in Narrative Analysis«, v: *Journal of Narrative and Life History*, Vol. 7, No. 1–4, 1997, str. 395–415.
- de Lauretis, Teresa, *Technologies of Gender, Essays on Theory, Film, and Fiction*, Macmillian Press Ltd., 1989 (1987).

- de Lauretis, Teresa, *Film in vidno*, Založba Škuc, Ljubljana, 1998.
- Lešnik, Bogdan, *Subjekt v analizi*, ISH, Ljubljana, 1997.
- Luckhurst, Roger in Marks, Peter, *Literature and the Contemporary: Fictions and Theories of the Present*, Longman, Harlow in New York, 1999.
- Martin, Wallace, *Recent Theories of Narrative*, Cornell University Press, Ithaca, London, 1991.
- McCallum, Robyn, »Very Advanced Texts: Metafictions and Experimental Work«, v: *Understanding Children's Literature*, Routledge, London in New York, 1999, str. 138–150.
- Meek, Margaret, Warlow, Aidan, in Barton, Griselda, *The Cool Web. The Pattern of Children's Reading*, The Bodley Head, London, Sydney, Toronto, 1977.
- Mills, Sarah, *Gendering the Reader*, Harvester (Wheatsheaf, New York, Toronto, London, Sydney, Tokyo in Singapore, 1994.
- Moi, Toril, *Sexual/Textual Politics: Feminist Literary Theory*, Routledge, London in New York, 1985.
- Moi, Toril, *Politika spola/teksta*, Labirint, Ljubljana, 1999.
- Morris, Pam, *Literature and Feminism*, Blackwell, Oxford in Cambridge, 1993.
- Nikolajeva, Maria, *Children's Literature Comes of Age*, Garland Publishing, Inc., New York in London, 1996.
- Paul, Lissa, »Enigma Variations: What Feminist Theory Knows About Children's Literature«, v: *Signal*, Vol. 54, No. 3, 1987, str. 186–201.
- Reynolds, Kimberley, *Girls Only? Gender and Popular Children's Fiction in Britain, 1880 – 1910*, Harvester Wheatsheaf, London, 1990.
- Reynolds, Kimberley, *Children's Literature in the 1890s and the 1990s*, Northcote House in association with The British Council, Plymouth, 1994.
- Seelinger Trites, Roberta, *Waking Sleeping Beauty: Feminist Voices in Children's Novels*, University of Iowa Press, Iowa City, 1997.
- Simoniti, Barbara, »Nonsens kot literarni pojav, njegovo ubesedovanje in prevajanje«, v: *Književni prevod*, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana, 1997, str. 75–88.
- Stephens, John, *Language and Ideology in Children's Fiction*, Longman, London, New York, 1992.
- Stephens, John, McCallum, Robyn, *Retelling Stories, Framing Culture. Traditional Story and Metanarratives in Children's Literature*. Garland Publishing, Inc., New York in London, 1998.
- Stephens, John, McCallum, Robyn, »Discourses of Femininity and the Intertextual Construction of Feminist Reading Positions«, v: *Girls, Boys, Books, Toys*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore in London, 1999, str. 130–141.
- Toolan, Michael J.; *A Critical Linguistic Introduction*, Routledge, London in New York, 1995.
- Turin, Anita, »Children's and Young People's Literature and its Contribution to Sexual Equality«, v. 24th *International IBBY Congress on Books for Young People. Proceedings*. Madrid, 1995.
- Warhol, Robyn R. (ur.), Herndl, Price Diane (ur.), *Feminisms: An Anthology of Literary Theory and Criticism*, Rutgers University Press. New Brunswick, New Jersey, 1991.
- Witting, Monique, »One is not Born a Woman«, v: *Feminisms*, Oxford University Press, Oxford in New York, 1997, str. 220–226.

Summary

Postmodernist narrative techniques in children's literature – undoing the traditional patterns of girling

Steeped in the humanist tradition of originary and uncontested ideation of selfhood, mainstream children's fiction is also conducive to the propagation of entrenched essentialist notions of gendered subjectivity. These are implicitly translated into inscribed reading positions and textual strategies which aim to valorize the traditionally upheld concepts of femininity as the site of self-effacement, obscurity and abomination. Juxtaposed against these essentialist encodings of gender in children's literature is the whole array of post-

modernist textual approaches ranging from polyphony, metafiction, intertextuality to mixed genre narrative forms. They impinge on the traditionally held notions of femininity by interrogating its modes of textual construction, the way it is sedimented and congealed over time to produce the illusion of the naturalised sort of being. In this they help to instill in the reader a different kind of awareness, the awareness that one's gendered subjectivity is in no way a permanently fixed natural given, but a matter of culturally conditioned and sanctioned practices that solicit our cooperation and participation in their very construction under the mask of our genuine belonging.

Prevedla Liliĵana Burcar